

A hidegháború és szakaszai; a hidegháború időszakának fegyveres konfliktusai I.

1946/1947-től egyértelmű a korábbi szövetségesek elhidegülése (lásd: Churchill fultoni beszéde, Kennan „hosszú távirata”, Novikov-távirat, Truman-doktrína, Marshall-terv), **az együttműködést felváltja a hidegháború.**

A hidegháború fogalma: a II. világháborút követően a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között kialakult, a kettejük közötti közvetlen fegyveres összecsapást kerülő ideológiai, politikai és gazdasági versengés és feszültség, amelyben a nemzetközi kapcsolatok befagynak, a szemben álló felek közötti politikai, diplomáciai, gazdasági és kulturális kapcsolatok minimálisra csökkennek. A forró háborúk regionális jellegűek, amelyekben a szuperhatalmak közvetlenül nem vettek részt, de nyíltan vagy burkoltan támogatták az adott konfliktusban részt vevőket.

A hidegháború kialakulása mögötti tényezők

Az antifasiszta koalíció egymással ideológiai ellentétben álló tagjai között már a világháború alatt megkezdődött a rivalizálás a háború utáni pozíciókért, amely az alábbi konkrét kérdésekben mutatkozott meg:

- **A második front és a különbélke:** a háború elvesztése mellett az angolszász szövetségesek második legnagyobb félelme az volt, hogy Sztálin ismét lepaktál Hitlerrel - ahogy tette ezt 1939-ben -, különbélkét kötve, amelynek eredményeképpen Európa nagy része diktatúrák befolyása alá kerül. Rooseveltt ezért minden áron a háborúban és a szövetségben akarta tartani a Szovjetuniót és Sztálint, és ezért keserves engedményekre és tehervállalásokra is hajlandó volt, mint például a Szovjetunió igénye Lengyelország határainak nyugatra tolása, vagy éppen a második front megnyitása a Vörös Hadsereg tehermentesítése érdekében. Az amerikaiak és főleg a britek addig akarták halogatni a második front megnyitását, míg a siker elfogadható áron való elérése valószínűvé válik. Ez a fajta halogatás bosszantotta Sztálint, aki ennek többször hangot is adott.

- **A befolyási övezetekért való verseny:** a szicíliai, majd a normandiai partraszállás a keleti front tehermentesítése mellett azt is jelezte, hogy megindult a versenyfutás a nagyhatalmak között az Európa országai feletti gazdasági és politikai ellenőrzés kiépítése érdekében, főleg miután körvonalazódott: Európa keleti része feletti befolyásra Sztálin egyértelmű igényt tart, ahogy ez a jaltai megállapodásból és a befolyási övezetek feletti Churchill és Sztálin közötti (1944. moszkvai találkozó) megállapodásból is kirajzolódott.

- **A legyőzött Németországgal kapcsolatos viták:** Kelet-Európa egyoldalú szovjet ellenőrzésével szemben Németország négyhatalmi megszállás alá került, mégpedig nem annak arányában, ki milyen véráldozatokat hozott a győzelemért. Noha a szovjetek által megszállt zóna körülölelte a közösen ellenőrzött fővárost, Berlint, Németország lakosságának csak egyharmada tartozott bele, az ipari létesítményeknek pedig még kisebb aránya. Az az egyoldalúság, ahogyan a szovjetek a német megszállási és kelet-európai ügyeket intézték, bizalmatlanná tette az amerikaiakat és a briteket a Moszkvával való együttműködés tartósságát

illetően, és megragadtak minden alkalmat, hogy saját megszállási övezeteiket konszolidálják, elkerülendő hogy Németország egésze szovjet ellenőrzés alá kerüljön idővel.

Kelet-Európa szovjet érdekszférába kerülése és a Németország sorsa feletti aggodalom miatt az USA egyre kevésbé volt érdekelt abban, hogy a Szovjetunió segítségével győzze le Japánt. Jaltában még abban állapodtak meg, hogy az európai harcok befejezését követően a Szovjetunió hadat üzen Japánnak (feltéve, ha Sztálin bizonyos területi követelései teljesülnek), mert mind Rooseveltt, mind Churchill úgy gondolták, a Szovjetunió részvétele elengedhetetlen volna a Japán feletti győzelem felgyorsítása és a további háborús veszteségek minimalizálása érdekében, főleg a japánok által megszállt Mandzsúriában. Mindez azonban csak addig volt érvényes, amíg az USA szert nem tett az atombombára.

- **Az atombomba okozta feszültség:** a Japánra ledobott amerikai atombombák legalább annyira szolgálták a Szovjetunió megfélemlítését és Sztálin követelődésének véget vetését, mint Japán térdre kényszerítését. Az amerikaiak és a britek titokban fejlesztették a fegyvert, eredetileg Németország elleni bevetés céljával, de Németország hamarabb kapitulált, mint a bomba elkészült volna. A szovjetek természetesen tudtak a Manhattan-tervről hírszerzésüknek köszönhetően, Sztálin ezért sem volt meglepve, amikor Truman bejelentette a potsdami konferencián az atombomba kísérleti robbantásának sikerét. Annál inkább meglepődött és felháborodott, amikor három héttel később az USA ledobta atombombáit Hirosimára és Nagaszakira. „A háború barbárság, de az atombomba bevetése különösen az”- fakadt ki, majd felhatalmazást adott a szovjet atomprogramra, mondván: „Az egyensúly felborult...Ezt nem hagyhatjuk annyiban.”¹

Sztálin felismerte, azon túl, hogy az atombomba a háború lezárásának felgyorsítását jelentette, az USA arra akarja használni, hogy engedményeket csikarjon ki Moszkvától: „Az amerikai politika az atomfegyver-zsarolás”.² Sztálin azonban az amerikai elvárásokkal ellentétben minden addiginál keményebb hangnemben képviselte a szovjet érdekeket, jelezvén, nem lehet megfélemlíteni.³

A hidegháború szakaszai

A hidegháború évtizedeit elsősorban a két szuperhatalom, az USA és a Szovjetunió közötti ellenségeskedés intenzitása alapján Fischer Ferenc nyomán az alábbi szakaszokra oszthatjuk:

- a klasszikus hidegháború időszaka (1947-1962);
- az első kooperatív konfrontáció évei (1962-1969);
- az enyhülés, a détente korszaka (1969-1975);
- a második kooperatív konfrontáció időszaka (1975-1979);
- a kis hidegháború évei (1979-1985);
- a harmadik kooperatív konfrontáció és a hidegháború vége (1985-1989/1991).⁴

A klasszikus hidegháború időszaka (1947-1962)

A Truman-doktrína és a Marshall-terv meghirdetését követően események sora jelölte a Hitler-ellenes koalíció együttműködésének végét és a tagjai között kialakult ellentétet, valamint katonai, politikai és ideológiai versengést.

¹ Gaddis, John Lewis: A hidegháború Antall József Tudásközpont Budapest, 2020. 43.o.

² Uo.

³ Uo. 35-43.o.

⁴ Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945-1989 Dialóg Campus Budapest-Pécs, 2005

A Marshall külügyminiszter által meghirdetett **Európai Újjáépítési Program** (European Recovery Programme) keretében megkezdődött Nyugat-Európa országainak gazdasági helyreállítása, amely egyben a nyugat-európai gazdasági integráció előfutára is lett, hiszen a Marshall-segély szétosztására 1948-ban megalakult az **Európai Gazdasági és Együttműködési Szervezet (OEEC)**. A Szovjetunió és a befolyási övezetébe került kelet-közép-európai államok nem vettek részt a programban.

1947. szeptemberben a lengyelországi Szklarska Porebában megalakították a **Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform)**, amely lényegében a Komintern utódszervezete volt. *Sztálin* és *Zsdanov* „két tábor” elméletének megfelelően, miszerint a világ két ellentétes táborra bomlott, megfogalmazzák az „aki nincs velünk, az ellenünk” stratégiát, ami a Marshall-tervre adott hivatalos szovjet válasznak volt tekinthető.⁵

A Sztálin által elképzelt homogén szovjet blokk koncepciónak mondott ellen **Josip Broz Tito** balkáni konföderációs elképzelése. Tito - mivel Jugoszláviát nem a Vörös Hadsereg szabadította fel a német megszállás alól, hanem a Tito vezette partizánok - nagyobb mozgástérre tartott igényt a szovjet blokkon belül. **A balkáni föderációs tervekkel szembeni szovjet ellenállás figyelmeztető jele volt a Pravda 1948. január 29-i számában megjelent cikk volt, amely után Moszkvába rendelték a bolgár és a jugoszláv pártvezetést, Tito azonban nem ment el.**⁶ Ezzel elkerülhetlenné vált a nyílt szakítás a Szovjetunió és Jugoszlávia között: **hazarendelték utóbbiból a szovjet tanácsadókat, megszakították a diplomáciai kapcsolatokat, gazdasági blokád alá vették Jugoszláviát.** Tito kiutat keresvén a diplomáciai elszigeteltségből, megkötötte a Balkán-paktumot Görögországgal és Törökországgal, majd a függetlenedő gyarmatok felé fordult (ebből lesz az 1960-as évek elején az el nem kötelezettek mozgalma).⁷ Az „imperialisták láncos kutyájával” való szakítást követően a szovjet blokk országain belül tisztogatási hullám kezdődött (erről részletesebben későbbi olvasóleckében olvashat).

Finlandizáció: 1947-1948 során erős volt Finnországban a félelem, hogy a szovjet érdekszféra részévé válik, ám ez nem következett be, Sztálin ugyanis tartott attól, hogy egy finnországi kommunista fordulat esetén az USA szövetségesévé teszi a semleges Svédországot. 1948. április 6-án kötött szovjet-finn barátsági szerződés értelmében az ország sajátos helyzetbe került, **semleges maradhatott, de külpolitikájában figyelembe kellett venni a Szovjetunió érdekeit.** Ennek megfelelően nem fogadta el a Marshall-segélyt, illetve nem ismert el 1971-ig egyik Németországot sem.

A Marshall-segéllyel és a Tito-féle balkáni föderációra válaszul a Szovjetunió 1949-ben felállította a **Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsát (KGST)**, amely a szovjet gazdasági érdekeknek megfelelően szervezte meg a keleti blokk országainak egymás közötti kereskedelmét, anélkül, hogy ezen nemzetgazdaságok integrálódtak volna.

Az első berlini válság, azaz Berlin blokádja kapcsán éleződtek ki a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti ellentétek, amely majd végül elvezet Németország – és ezzel Európa – kettészakadásához. **Az 1948. február-márciusi londoni konferenciákon a nyugati német zónák Marshall-tervbe való bevonásáról és az ország gazdaságának helyreállításáról született döntés, amivel a Szovjetunió nem értett egyet és tiltakozásul kivonult a**

⁵ Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945-1989 Dialóg Campus Budapest-Pécs, 2005. 106.o.

⁶ Uo. 108.o.

⁷ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 223.o.

Szövetséges Ellenőrző Tanács munkájából, amivel formálisan is megszűnt Németország négyhatalmi irányítása. A nyugati zónák gazdasági stabilitásához valutareformra is szükség volt, amelynek keretében a hiperinfláció miatt teljesen elértéktelenedett birodalmi márka helyett 1948. június 20-án bevezették az Egyesült Államokban titokban előállított új márkát (Deutsche Mark-DM) a nyugati zónákban, amelyről Moszkvát nem tájékoztatták. Sztálin a potsdami megállapodás megszegésével vádolta a nyugati megszálló hatalmakat (Potsdamban megállapodtak, hogy Németországot gazdasági egységként kezelik és irányítják), és kapva kapott az alkalmon, hogy véget vessen az akkorra igencsak zavaró angolszász jelenlétnek Berlinben, így válaszul a keleti megszállási övezetbe ékelődött Nyugat-Berlint blokádnak alá vette. 1948 júniusában szovjet csapatok „műszaki nehézségekre” hivatkozva lezárták a Nyugat-Berlinbe vezető vasúti, országúti és vízi utakat, arra számítva, hogy az ellátatlanul maradt lakosság nyomására a nyugati hatalmak megtörnek, és feladják berlini pozícióikat. Sztálin számítása azonban nem vált be, az angolszász hatalmak léghidat létesítettek a városrész ellátására, amelynek eredményeként a blokádnak értelmét veszítette, 1949. májusában négyhatalmi egyeztetéseket követően Sztálin a megszüntetéséről döntött. Az első berlini válságban a Szovjetunió lényegében elveszítette a hidegháború első csatáját. 1949. május 23-án a nyugati megszállási övezetekből létrejött a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), 1949. október 7-én pedig a Német Demokratikus Köztársaság a volt szovjet zónából.⁸

Nyugat-Európa gazdasági helyreállításával párhuzamosan megkezdődött a térség katonai, védelmi biztonságának szavatolására szolgáló intézményrendszer felállítása is, amelyben elengedhetetlen volt az Egyesült Államok részvétele. Ennek azonban sokáig alkotmányos akadálya volt, nevezetesen, hogy az amerikai alkotmány tiltotta, hogy az USA békeidőben katonai szövetség tagja legyen. A jogi akadályt az Arthur Vandenberg republikánus szenátor által előterjesztett javaslat oldotta fel, amely elismerte a regionális megállapodások és a kollektív önvédelem jogát, és támogatta az USA csatlakozását ilyen egyezményekhez. 1949. április 4-én Washingtonban írta alá az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéről (North Atlantic Treaty Organization-NATO) szóló szerződést 12 ország: az USA, Kanada, Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Izland, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország és Portugália. A NATO-val megtörtént Nyugat-Európa és Észak-Amerika katonai védelmi kérdésekben történő összekapcsolása.⁹

A koreai háború: Az 1945. potsdami találkozójukon a szövetségesek megállapodtak a koreai félsziget megosztott megszállásában, és a 38. szélességi körnél határozták meg a megszállási zónák határát, ettől északra csak szovjet, délre pedig csak amerikai csapatok szabadíthatták fel a japán uralom alól Koreát. Elvi célként ugyan megfogalmazták a félsziget egységesítését, de a konkrétumokban nem jött létre konszenzus az USA és a Szovjetunió között, ehelyett a hidegháborús légkörben állandósult a szovjet, illetve az amerikai befolyás a félszigeten, északon Kim Ir Szen, délen Li Szin Mant vezetésével. 1948 nyarára formálisan és tartósan is szétszakadt Korea: augusztus 15-én délen kikiáltották a Koreai Köztársaságot Szöul központtal, északon pedig szeptember 9-én a Koreai Népi

⁸ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 223-224.o.

⁹ Németh István: A nyugat-európai integráció a második világháború után In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet I. Európa Osiris Kiadó Budapest, 2005. (243-261.o.) 245-246.o.

Demokratikus Köztársaság Phenjan székhellyel. A szovjet és amerikai megszálló erők elhagyták a két államot, de titkosszolgálataik és katonai tanácsadóik továbbra is maradtak.

A két ország közötti légkör azonban igen feszült volt, számos esetben került fegyveres határincidensre sor. Ráadásul 1949-ben a kínai polgárháború eredményeképpen a kínai kommunisták kikiáltották a Kínai Népköztársaságot, amely a kommunizmus ázsiai terjedésének precedensül szolgálta az USA számára.

Miután Kim Ir Szen megnyerte mind Mao, mind Sztálin támogatását, 1950. június 25-én az észak-koreai haderő megtámadta Dél-Koreát, és erőteljesen benyomultak az országba, nyilvánvalóvá téve, hogy ha Dél-Korea nem kap külső támogatást, napjai meg vannak számlálva. Az Egyesült Államok azonnal reagált, Truman az invázió napján kiterjesztette a feltartóztatás doktrínáját a csendes-óceáni térségre is, és megkezdődtek az amerikai légierő rajtaütései az észak-koreai célpontokon. Hamar világossá vált azonban, hogy a szárazföldi beavatkozás elengedhetetlen az észak-koreai erők visszaszorítása érdekében. **Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) június 27-i 83. számú határozatában megállapította, hogy sürgős katonai beavatkozásra van szükség a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása érdekében.** A határozat elfogadására azért volt mód, mert a Szovjetunió – a Kínai Népköztársaság állandó BT-tagságát követelve – éppen bojkottálta a munkát, így nem vett részt a szavazáson, nem élt vétőjogával. **Az ENSZ BT felhatalmazása alapján MacArthur amerikai tábornok parancsnoksága alatt szeptember 15-én ENSZ-erők szálltak partra a félsziget nyugati partvidékén fekvő Incson kikötővárosban, és három héten belül kiszorították az észak-koreai erőket a 38. szélességi körön túlra, sőt Phenjan is a kezükre került.**

Kína – mivel a Tajvanra menekült Kuomintang-kormány amerikai támogatása miatt egyébként is veszélyeztetve érezte magát az USA hidegháborús politikájától – **a közvetlen katonai beavatkozás mellett döntött Észak-Korea megsegítésére.** 1950 október közepétől több százezer kínai katona jelent meg a koreai hadszíntéren és kezdték el az észak-koreai hadsereggel visszaszorítani dél felé az ellenséget. **Az USA is csapaterősítéseket hajtott végre, amelynek következményeként 1951 januárjára állóháború alakult ki, amely során MacArthur atomfegyverek bevetését kérte Trumantól a mandzsúriai kínai katonai bázisok ellen, amire azonban nem került sor.** Az 1950. február 14-én aláírt szovjet-kínai barátsági, szövetségi és segítségnyújtási szerződés értelmében, ha bármelyiküket támadás érné, a másik a segítségére siet. A mandzsúriai támadás tehát a konfliktusba történő nyílt szovjet beavatkozáshoz vezetett volna nagy valószínűséggel, ami egy új világháború kirobbanását eredményezhette. **1951 áprilisában Truman felmentette beosztásából MacArthurt és Matthew Ridgway-t nevezte ki helyére, akinek a feladata a fegyverszünet elérése volt, az erről folyó tárgyak azonban nagyon elhúzódtak, a felek egymás kifárasztására játszottak.** **Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála azonban új helyzetet teremtett, engedékenyebb hozzáállásra sarkallva a kínai-észak-koreai felet.** **1953. július 27-én Panmindzsonban írták alá a fegyverszüneti egyezményt az észak-koreai-kínai erők és az ENSZ-erők között, amely a megkötésekor érvényes állapotokat rögzítette, kis mértékben módosítva a 38. szélességi körnél húzódó korábbi határvonalat.** A fegyverszüneti vonal északi és déli oldalán egyaránt 2-2 kilométeres sávban demilitarizált övezetet hoztak létre, a

hadviselő felek képviselőiből pedig felállta a Fegyverszüneti Katonai Bizottság, ami máig működik, tekintettel, hogy azóta sem jött létre békeszerződés a két Korea között.¹⁰

Sztálin 1953. március 5-i halála – habár a generalisszimusz életkora miatt nem volt teljesen váratlan – **étmeneti bizonytalanságot eredményezett a Szovjetunióban, a hatalmi versengés majd csak az '50-es évek második felére dől el Nyikita Hruscsov hatalomba kerülésével.** Hruscsov mind a Szovjetunió és a szovjet blokkon belüli, mind a nyugati hatalmakkal való feszültség csökkentésére törekedett, miután beismerte, hogy a Szovjetunió erőforrásai nem elégségesek a fegyverkezés és a nehézipar fejlesztéséhez és ezzel párhuzamosan az **életszínvonal emeléséhez.** Ahhoz, azonban hogy forrás-átcsoportosítás történhessen a könnyűipar és a mezőgazdaság fellendítésére, és mérsékelni lehessen a fegyverkezési kiadásokat, a nemzetközi feszültség csökkentésére volt szükség. **Ennek jegyében zárták le a koreai fegyverszüneti tárgyalásokat Panmindzsonban, illetve ismerték el Genfben 1954-ben Laosz, Kambodzsa és Vietnám (ez utóbbit a 17. szélességi kör mentén kettéosztották) függetlenségét.**¹¹

Ebben a légkörben írják alá 1955. május 15-én az osztrák államszerződést. Ahhoz, hogy áttörést érhesen el Hruscsov a kelet-nyugati kapcsolatokban olyan lépést kellett tennie, amely egyértelművé teszi Moszkva jóakarátát, enyhítési szándékát. 1955 áprilisában moszkvai látogatásra hívja **Julius Raab** osztrák kancellárt, és a vele folytatott tárgyalások valóban áttörést is hoztak, amennyiben Ausztria semlegessége fejében a szovjetek készek voltak arra, hogy kivonuljanak a négyhatalmi megszállás alatt lévő ország szovjet zónájából.¹²

A szovjet blokkon belüli válságok: A sztálini terror évei utáni szovjet nyitási és enyhítési kísérleteknek azonban voltak nem várt társadalmi, politikai következményei a szovjet blokkon belül. Ezek egyike volt a **1953. június 17-én Kelet-Berlinben kitört felkelés (második berlini válság),** amelyet csak szovjet segítséggel tudott a helyi kommunista vezetés leverni. Az elégedetlenség – amely elsősorban az ország gazdaságának és közigazgatásának szovjet mintára történő átalakítása, valamint az életkörülmények miatt keletkezett – enyhítésére ugyanakkor Moszkva leállította az NDK jóvátételi fizetését, csökkentette a Vörös Hadsereg megszállási költségeit és kölcsönt is folyósítani kezdett a gazdasági konszolidációhoz.

1956 nyarán a lengyelországi Poznanban tört ki felkelés, amikor is a szovjet vezetés – amely a katonai beavatkozást is fontolgatta – Varsóba látogatott, és végül engedményre kényszerült, elfogadva a lengyel **Wladislaw Gomulka** személyét a Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) élén.

1956. október 23-án pedig Magyarországon tört ki forradalom, amelyet a szovjet csapatok november 4-én a Forgószél hadművelet keretében levertek.

A magyarországi eseményekkel párhuzamosan zajlott a szuezi válság 1956. október 29. és november 7. között. **Gamal Abden-Nasszer** egyiptomi elnök 1956 júliusában államosította a Szezei-csatornát, amelyre válaszul brit-francia és izraeli csapatok – kihasználva hogy a Szovjetunió a magyarországi eseményekkel van elfoglalva – megtámadták Egyiptomot, az Egyesült Államokkal történt előzetes egyeztetés nélkül. **A Szovjetunió, miután november 4-én „megoldotta” a magyar kérdést, november 5-én ultimátumot intézett Londonnak,**

¹⁰ Háda Béla: A koreai háború Rubicon 2019/2-3. 60-63.o.

¹¹ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 228-229.o.

¹² Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945-1989 Dialóg Campus Budapest-Pécs, 2005. 136.o.

Párizsnak és Tel –Avivnak (Nyikolaj Bulganyin szovjet miniszterelnök után elnevezve Bulganyin-ultimátum), amelyben közepes hatótávolságú nukleáris rakéta-támadást helyezett kilátásba, ha a koalíció nem hagy fel az Egyiptom elleni agresszióval. De nemcsak Moszkva, hanem Washington is ellenezte a brit-francia-izraeli támadást. **Az Eisenhower-adminisztráció komoly gazdasági és pénzügyi nyomást gyakorolt a britekre és a franciákra, hogy hagyják abba az egyiptomi akciót,** amely az ENSZ november 7-i tűzszüneti felhívásának elfogadásával ért véget.

A fegyverkezési és űrverseny: az amerikai atommonopólium és az ebből fakadó stratégiai előny 1949-ig tartott, a Szovjetunió ekkor állítja elő saját atombombáját. Az Egyesült Államok a magyar származású Teller Ede vezette kutatásoknak köszönhetően 1952-ben robbantotta fel első hidrogénbombáját.

A hidrogénbombát termonukleáris bombának is szokták nevezni, és jóval pusztítóbb erejű az atombombánál, ami a maghasadás elvét hasznosítja – ezért nevezik ez utóbbit hasadóbombának is. Az atombomba az atommag hasadásakor felszabaduló energiát hasznosítja. A hidrogénbombában ugyanolyan láncreakció zajlik, mint a hasadóbombákban, de a hasadóanyag nagyobb része hasznosul, mert egy előzetes robbanás tömöríti össze a hasadóanyagot, a plutónium-239 izotópot. A plutónium melletti kis kamrába hidrogéngázt fecskendeznek. A robbanáskor fellépő hő és nyomás hatására a hidrogénatomok között fúzió lép fel. A fúziós folyamat neutronokat szabadít fel, ami a plutóniumizotópban további maghasadásokhoz vezet, és felerősíti a hasadási láncreakciót.¹³

1957-ben a Szovjetunió felbocsátja az első mesterséges holdat (szputnyik), amellyel az űrversenyben átmenetileg magához ragadja a vezetést. 1958-ban az első amerikai műholdat is felbocsátották, és ezzel megkezdődött az űrfelderítés korszaka.

Az 1962. októberi kubai rakétaválság jelentette a két szuperhatalom, az USA és a Szovjetunió legsúlyosabb konfrontációját, a világ napokra az atomháború küszöbére került. 1959-ben a *Fidel Castro* és az *Ernesto Che Guevara* vezette kubai gerillák megdöntötték *Fulgencio Batista* diktatórikus uralmát, amelyet az USA támogatott. A Szovjetunió 1959-ben felvette a diplomáciai kapcsolatot Kubával. 1960 márciusában *Eisenhower* amerikai elnök felhatalmazta a CIA-t, hogy készítse elő a Castro-rezsim megdöntését. 1960 júliusában Hruscsov rakétatámadással fenyegette az USA-t, ha az megtámadja Kubát. Az 1960-as elnökválasztási kampányban *John F. Kennedy* a Castro-rezsimet az orosz befolyás veszélyes és elfogadhatatlan kiterjesztésének nevezte, és megválasztása esetére ígéretet tett Castro hatalmának megdöntésére. **Így megválasztását követően, 1961. április 17-én a kubai Disznó-öbölben inváziós kísérletre került sor: egy csoportkubai emigráns kísérelt meg partra szállni Havannától 150 kilométerre, azzal a céllal, hogy Castro-ellenes lázadást robbantsanak ki.** Kennedy arra számított, hogy a sikeres akció révén átveheti a kezdeményezést a hidegháborúban. **Az USA Disznóöböl-akciója azonban súlyos kudarccal zárult: a B-26-os bombázókkal nem sikerült a kubai légierőt teljesen megsemmisíteni, az emigránsok hajóit pedig korallzátonyok rongálták meg, ráadásul az USA az ENSZ előtt is lelepleződött azzal, hogy ő állt a támadás mögött.**

¹³ Hegyeshalmi Richárd: Hidrogénbomba és atombomba: mi a különbség?
https://index.hu/tudomany/2016/01/07/hidrogenbomba_es_atombomba_mi_a_kulonbseg/ (2020.09.15.)

1962 márciusában Castro sürgette Moszkvát és a KGB-t, hogy hozzanak létre műveleti bázist Havannában, amely segít a forradalmat „exportálni” egész Latin-Amerikában. **Májusban Hruscsov elhatározta: nukleáris rakétatámaszpontokat épít ki Kubában, válaszul arra, hogy az USA Thor és Jupiter típusú nukleáris rakétákat telepített Nagy-Britanniába, Olaszországba és Törökországba még 1959-ben.** 1962 nyarán az **Anyadír-terv értelmében középhatótávolságú rakéták, egy ezred bombázó repülő, MÍG-21-es vadászgépek, légvédelmi ütegek, rövid hatótávolságú harcéri rakéták és 42 ezerszovjet katona és felszerelésük átszállítása kezdődött meg Kubába, ilyen mértékű szovjet mozgósításra a II. világháború óta nem került sor.** A szigetre érkező szovjet katonák civilként, „agronómusként” és „technikusként” szálltak partra.

Az amerikai hírszerzés érzekelte a megnövekedett hajóforgalmat a karibi térségben, és az amerikai kormányzat U-2-es típusú felderítőgépeket küldött ki a helyzet feltérképezésére, amelyek október 14-én szovjet közepes hatótávolságú rakétákat és IL-28-as bombázókat fedeztek fel Kubában. A következő napokban további felderítő repülésekre adott utasítást Kennedy, valamint felállított egy 12 fős válságstábot – a tagja volt például *Lyndon B. Johnson* alelnök, *Robert Mc Nemara* védelmi miniszter, *Dean Rusk* külügyminiszter, *John McCone* CIA-igazgató –, amely különböző lehetséges válaszreakciókat vitatott meg, többek között a telepítés elfogadását, diplomáciai rendezést, tengeri blokádot, légitámadást, és kubai partraszállást. **Október 20-án Kennedy a blokádot mellett döntött, október 22-én az amerikai haderőt a legmagasabb készenléti fokba helyezték, Kennedy televíziós beszédet mondott, amelyben bejelentette nukleáris támadás készül az USA és a nyugati világ ellen, felszólította Hruscsovot, hogy hagyjon fel a világbékét veszélyeztető akcióval, és a szovjet támadás esetére nukleáris ellencsapással fenyegetett.** Az október 23-án elrendelt blokádot értelmében Kubát mintegy 200 hadihajó vette zár alá, de Kennedy parancsa anélkül nem nyithattak tüzet. **Hruscsov első reakciója az volt, hogy nem vesz tudomást a blokádról, és nem vonja ki a rakétákat Kubából. „Ha az Egyesült Államok háborút akar, mi elszabadítjuk a poklot.”¹⁴**

Október 25-én összeült az ENSZ BT, és éles vita alakult ki *Valentyin Zorin* szovjet és *Adlai Stevenson* amerikai ENSZ-nagykövet között. Zorin nem tudott a rakétatelepítésről, ezért őszintén tagadta azok létezését, mire az amerikai delegáció bemutatta a világ közvéleményének a hírszerzési fényképeket a szovjet rakétaállásokról. Továbbra is zajlott a szovjet szállítóhajók visszafordítása, de a háttérben megkezdődtek a válság rendezésre irányuló titkos diplomáciai tárgyalások. **A szovjetek egy hárompontos javaslattal álltak elő:**

1. A Szovjetunió leszereli a kubai rakéta-támaszpontjait, és az ENSZ felügyelete alatt elszállítja a rakétákat;
2. Castro garantálja, hogy a jövőben nem telepítenek Kubába támadófegyvereket;
3. Az USA lemond a Kuba elleni invázióról. és kivonják rakétaikat Törökországból.

Mivel Kennedy pozitívan reagált, október 28-án Hruscsov a bejelentette a moszkvai rádióban, hogy leszerelik a Kubába telepített rakétákat. Az USA a törökországi rakétákat valamivel később és titokban szerelte le, hogy ne veszítse el NATO szövetségesei előtt a hitelét, így a közvélemény számára győztesként került ki a válságból. **A kubai rakétaválság egyszerre**

¹⁴ Németh István: A kubai rakétaválság Rubicon 2019/ 2-3 79.o.

jelentette a hidegháború legforróbb pillanatát és a fordulatot is a két szuperhatalom viszonyába, hiszen ezt követően a hidegháborús enyhülés veszi kezdetét.¹⁵

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan írható körül a hidegháború fogalma?
2. Milyen, már a II. világháború alatt is fennálló érdekellentétek, illetve tényezők jelezték előre a hidegháborús szembenállást?
3. Sorolja fel a hidegháború szakaszait Fischer Ferenc korszakolása alapján!
4. Mikor jött létre a Kominform és a KGST? Mit értünk a rövidítések alatt és milyen célt szolgáltak ezek a szervezetek?
5. Mit értünk finlandizáció alatt?
6. Ismertesse az első berlini válságot!
7. Ismertesse röviden a koreai háborút és kimenetelét!
8. Melyek a szovjet blokkon belüli válságok az 1950-es években?
9. Ismertesse a szuezi válságot!
10. Ismertesse a kubai rakétaválságot és kimenetelét!

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.6.2-16-2017-00007

¹⁵ Németh István: A kubai rakétaválság Rubicon 2019/ 2-3 72-79.o.